

Kairat A. Ibragim – Candidate of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Pedagogy, Shymkent University, Shymkent, Kazakhstan. E-mail: kairat.ibragim@mail.ru

Авторлар туралы мәліметтер:

Имансыдықова Нұрғұл Жайлауқызы – Тұран университетінің «Психология» білім беру бағдарламасының 2-курс докторанты, Алматы қ., Қазақстан. E-mail: ndi_26@mail.ru

Жолдасбекова Бибігүл Сабырбекқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, Шымкент университетінің «Педагогика» кафедрасының аға оқытушысы, Шымкент қ., Қазақстан. E-mail: bibigul_230868@mail.ru

Ибрагим Қайрат Әменұлы – педагогика ғылымдарының кандидаты, Шымкент университетінің «Педагогика» кафедрасының меңгерушісі, Шымкент қ., Қазақстан. E-mail: kairat.ibragim@mail.ru

Сведения об авторах:

Имансыдықова Нургул Жайлауовна – докторант 2-го курса образовательной программы «Психология» Университета Туран, г. Алматы, Казахстан. E-mail: ndi_26@mail.ru

Жолдасбекова Бибикуль Сабырбековна – кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры «Педагогика» Шымкентского университета, г. Шымкент, Казахстан. E-mail: bibigul_230868@mail.ru

Ибрагим Кайрат Аменұлы – кандидат педагогических наук, заведующий кафедрой «Педагогика» Шымкентского университета, г. Шымкент, Казахстан. E-mail: kairat.ibragim@mail.ru

FTAMP 15.21.11

<https://doi.org/10.51889/2959-5967.2026.87.2.004>

Т.М. Омашева^{1*} , А.Р. Мандыкаева¹

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

* e-mail: tolganai-tom@mail.ru

Тұлғаның қабылдауы мен психологиялық әл-ауқатына Барнум эффектісінің әсері

Аңдатпа

Мақалада тұлғаның қабылдауы мен психологиялық әл-ауқатына Барнум эффектісінің ықпалы қарастырылады. Барнум эффектісі адамның өзіне бағытталған жалпыланған және нақты емес сипаттамаларды жеке басына дәл сәйкес келеді деп қабылдау бейімділігін білдіреді. Зерттеудің мақсаты – Барнум эффектісінің тұлғаның өзін-өзі қабылдауына, «Мен» тұжырымдамасына және психологиялық әл-ауқат көрсеткіштеріне ықпалын теориялық және эмпирикалық тұрғыдан талдау. Зерттеуге Қазақстанның жоғары оқу орындарында білім алатын 20–22 жас аралығындағы 70 студент қатысты. Зерттеу барысында К. Риффтің «Психологиялық әл-ауқат шкаласы» әдістемесі қолданылды. Нәтижелер студенттердің өзін-өзі қабылдау, тұлғалық өсу, автономия, өмірлік мақсаттар және қоршаған ортаны басқару көрсеткіштері бойынша салыстырмалы түрде жоғары деңгейге ие екенін көрсетті. Сонымен қатар, тұлғаның өзін қабылдау ерекшеліктері мен психологиялық әл-ауқаты арасында өзара байланыс бар екендігі анықталды. Барнум эффектісі адамның өзі туралы ақпаратты қабылдауына әсер етіп, тұлғалық бағалаулардың қалыптасуына ықпал ететіні дәлелденді. Зерттеу нәтижелері тұлғаның психологиялық әл-ауқатын сақтау мен нығайтуда сыни ойлау дағдыларын дамыту және өзіндік рефлексияны жетілдірудің маңыздылығын көрсетеді.

Түйін сөздер: тұлғаны қабылдау, Барнум эффектісі, психологиялық әл-ауқат, өзін-өзі қабылдау, «Мен» тұжырымдамасы, тұлғалық өсу, студент жастар.

Омашева Т.М.^{1*}, А.Р. Мандыкаева¹

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

* e-mail: tolganai-tom@mail.ru

Влияние эффекта Барнума на восприятие и психологическое благополучие личности

Аннотация

В статье рассматривается влияние эффекта Барнума на восприятие личности и её психологическое благополучие. Эффект Барнума проявляется в склонности человека воспринимать обобщённые и неопределённые характеристики как точное описание собственной личности. Цель исследования заключается в теоретическом и эмпирическом анализе влияния данного феномена на самовосприятие, Я-концепцию и показатели психологического благополучия личности. В исследовании приняли участие 70 студентов высших учебных заведений Казахстана в возрасте от 20 до 22 лет. В качестве диагностического инструмента использовалась Шкала психологического благополучия К. Рифф. Полученные результаты свидетельствуют о сравнительно высоком уровне показателей само принятия, личностного роста, автономии, жизненных целей и управления окружающей средой. Выявлена взаимосвязь между особенностями самовосприятия личности и уровнем её психологического благополучия. Установлено, что эффект Барнума оказывает влияние на интерпретацию информации о себе и формирование личностных оценок. Результаты исследования подчёркивают значимость развития критического мышления и рефлексивных способностей для поддержания психологического благополучия личности.

Ключевые слова: восприятие личности, эффект Барнума, психологическое благополучие, самовосприятие, Я-концепция, личностный рост, студенческая молодёжь.

Omasheva T.M.^{1*}, Mandykayeva A.R.¹

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

The influence of the Barnum effect on the perception and psychological well-being of the individual

Abstract

The article examines the influence of the Barnum effect on personality perception and psychological well-being. The Barnum effect refers to an individual's tendency to perceive vague and generalized personality descriptions as highly accurate and personally relevant. The purpose of the study is to provide a theoretical and empirical analysis of the impact of this phenomenon on self-perception, self-concept, and psychological well-being. The sample consisted of 70 university students from Kazakhstan aged 20–22 years. Carol Ryff's Psychological Well-Being Scale was used as the primary research instrument. The findings demonstrated relatively high levels of self-acceptance, personal growth, autonomy, purpose in life, and environmental mastery among the participants. A significant relationship was identified between self-perception characteristics and psychological well-being indicators. The results suggest that the Barnum effect influences the interpretation of self-related information and contributes to the formation of personal evaluations. The study highlights the importance of developing critical thinking and reflective abilities to maintain and enhance psychological well-being.

Keywords: personality perception, Barnum effect, psychological well-being, self-perception, self-concept, personal growth, university students.

Кіріспе. Тұлғаны қабылдау – адамның жеке ерекшеліктерін, мотивтерін, мінез-құлқын және әлеуметтік қасиеттерін тану мен бағалауды қамтитын күрделі психологиялық процесс. Қабылдау үдерісі көбінесе есте сақтау, ойлау және эмоциялық тәжірибе механизмдері арқылы

жүзеге асып, субъективті бұрмалануларға ұшырауы мүмкін. Сондықтан тұлға туралы пікір қалыптастыру оның мінез-құлқы мен әрекеттерін бақылау негізінде жүзеге асады.

Гуманистік психологияның көрнекті өкілі К. Роджерстің пікірінше, тұлғалық өсудің маңызды интраперсоналдық критерийлерінің бірі – өзін-өзі қабылдау. Ғалым өзін-өзі қабылдауды тұлғаның өзінің шынайы «Менін» түсінуі, құрметтеуі және бағалауы ретінде қарастырады. Роджерс адамның психологиялық саулығы мен толыққанды дамуы оның өзін қандай болса, сол күйінде қабылдай алуымен тікелей байланысты деп есептейді. Оның теориясында өзін-өзі қабылдау адамның ішкі тәжірибесін жоққа шығармай, өзінің күшті және әлсіз жақтарын мойындауымен, сондай-ақ өзін үздіксіз дамытуға ұмтылуымен сипатталады. Автордың көзқарасы бойынша, өзін қабылдау деңгейі жоғары тұлға өз бетінше шешім қабылдай алады, өмірлік таңдаулары үшін жауапкершілік алады және өзін-өзі жүзеге асыруға бағытталады [1].

Өзін-өзі қабылдау – тұлғаның өз болмысын, артықшылықтары мен кемшіліктерін шынайы бағалап, оларды сол қалпында қабылдай алу қабілеті. Бұл психологиялық тұрақтылықтың, ішкі үйлесімділіктің және психологиялық әл-ауқаттың маңызды алғышарты болып табылады. Өзін-өзі қабылдау тұлғаның өзін-өзі жетілдіруіне, әлеуетін толық іске асыруына және қоршаған ортамен үйлесімді қарым-қатынас орнатуына негіз болады. Психологиялық әл-ауқат–адамның жалпы тәжірибесін білдіретін кең және көп қырлы тұжырымдама жағымды эмоциялар, өмірге қанағаттану. Психологиялық әл-ауқатты зерттеу бірнеше ондаған жылдар бойы белсенді болды [2]. Барнум эффектісі америкалық шоумен Финеас Тейлор Барнум есімімен аталған. Антрепренер және атакты Барнум және Бейли циркінің негізін қалаушы. Барнум манипуляция өнерін жетік меңгерген, әсерлі, бірақ көбіне асыра бағаланған мәлімдемелерді қолдана, көпшіліктің назарын аударған. Финеас Барнумның жарнама мен шоу бизнеске көзқарасы «барлығына сәйкес келетін нәрсе бар» қағидасына негізделген деп, бұл әсердің мәнін көрсетеді. Барнум эффектісі терминін алғаш рет 1956 жылы психолог Пол Милл қолданған, ол адамдардың жеке тұлғаның жалпыланған сипаттамаларын қалай қабылдайтынын зерттеген.

Өзін-өзі қабылдау мәселесі гуманистік психологияда кеңінен зерттелген. К. Роджерс өзін-өзі қабылдауды тұлғаның психологиялық саулығы мен үйлесімді дамуының маңызды шарты ретінде қарастырған. Оның пікірінше, адам өзінің тәжірибесін, сезімдері мен қасиеттерін шынайы қабылдаған жағдайда ғана толыққанды тұлғалық өсу мен өзін-өзі жүзеге асыруға қол жеткізе алады. А. Маслоу да өзін-өзі қабылдауды өзін-өзі өзектендіретін тұлғаның негізгі сипаттамаларының бірі ретінде атап көрсетіп, адамның күшті және әлсіз жақтарын табиғи түрде қабылдауын психологиялық кемелденудің көрсеткіші деп санаған [3].

Өзін-өзі қабылдау тұлғаның өз ерекшеліктерін, қабілеттерін, артықшылықтары мен кемшіліктерін шынайы бағалап, оларды мойындай алуымен сипатталады. Бұл тұлғаның ішкі тұтастығын, эмоционалдық тұрақтылығын және психологиялық әл-ауқатын қамтамасыз ететін маңызды фактор болып табылады. В.В. Столиннің еңбектерінде өзін-өзі қабылдау тұлғаның өзіндік қатынасының құрамдас бөлігі ретінде қарастырылып, адамның өзіне деген оң көзқарасы мен өзін құрметтеу деңгейімен байланыстырылған [4]. Психология ғылымында қабылдануға деген қажеттілік тұлғаның базалық әлеуметтік қажеттіліктерінің бірі ретінде сипатталады. А. Маслоудың қажеттіліктер иерархиясы теориясына сәйкес, адамның қоршаған орта тарапынан қабылдануы оның қауіпсіздік сезімін қалыптастырып, тұлғалық дамуына оң ықпал етеді. Ал К. Роджерс ұсынған «шартсыз қабылдау» қағидасы тұлғаның өзін тануына, «Мен» тұжырымдамасының қалыптасуына және өзін-өзі жүзеге асыруына қолайлы психологиялық орта жасайды. Ғалымның пікірінше, тұлғаны бағалаусыз қабылдау оның ішкі әлеуетін ашуға және психологиялық әл-ауқатын нығайтуға мүмкіндік береді [1, 26 б.].

Ғылыми мәтінде тым көп авторларды тізіп шығудың орнына оларды зерттеу бағыттары бойынша жалпылап берген дұрыс. Мәтінді мынадай түрде өңдеуге болады: Психологиялық әл-ауқат тұлғаның тәуелсіздігімен, өзіндік дербестігімен және өз көзқарастары мен сенімдеріне сәйкес шешім қабылдау қабілетімен сипатталады. Бұл категория философиялық және психологиялық ұғымдармен тығыз байланысты. Психологиялық әл-ауқат мәселесі тұлға

теориялары аясында кеңінен зерттелген. Психодинамикалық бағыт өкілдері тұлғаның дамуы мен ішкі психологиялық ресурстарының әл-ауқатқа ықпалын қарастырса, гуманистік және экзистенциалдық психология өкілдері адамның өзін-өзі жүзеге асыруы, өмір мәнін табуы және жеке әлеуетін дамыту мәселелеріне ерекше назар аударған.

Кейіннен бұл идеялар позитивті психология бағытының зерттеулерінде жалғасын тауып, психологиялық әл-ауқат адамның өмірге қанағаттануы, жағымды эмоцияларды сезінуі және тұлғалық дамуының маңызды көрсеткіші ретінде қарастырылды [5]. Психологиялық әл-ауқат адамның үздіксіз дамуға, өзін-өзі жүзеге асыруға және өз мүмкіндіктерін толық ашуға деген қажеттілігі мен қабілетіне негізделеді. Тұлғаның психологиялық тұтастықты, өмірге қанағаттануды және ішкі үйлесімділікті сезінуі осы үдерістердің жүзеге асу деңгейімен анықталады. Сондықтан ғылыми әдебиеттерде бұл құбылысты сипаттау үшін өмірге қанағаттану, бақыт сезімі, эмоциялық жайлылық, өмір сапасы және өмірлік әлеует сияқты ұғымдар қолданылады. Зерттеушілердің пікірінше, әл-ауқат ұғымы әртүрлі ғылыми бағыттарда көпқырлы түсіндіріліп, адамның объективті және субъективті өмір сүру жағдайларын қамтитын кешенді категория ретінде қарастырылады [6]. Сонымен қатар, Р.М. Шамионов игілік ұғымы адамның қажеттіліктерінің қанағаттандырылуымен және өмірлік мақсаттарына қол жеткізуімен байланыстырылады деп көрсетеді. Осы тұрғыдан алғанда, психологиялық әл-ауқат тұлғаның өз қажеттіліктерін жүзеге асыруы мен өміріне қанағаттануының маңызды көрсеткіші болып табылады [7].

К. Рифф (өзін-өзі реттеу мәселелерін зерттей, әрбір адам өзінің қабілеттеріне және өзінің шынайы «Меніне» сәйкес өмір сүруге ұмтылуы керек. Субъективті қанағаттану адамның ішкі әлеуетін жүзеге асырудан қанағаттану сезімі шектелмейді. Керісінше, бұл өз өмірінің мағыналы толықтығы мен өз әлеуетін толық іске асырудың интегративті, салыстырмалы түрде тұрақты тәжірибесі түсіндіріледі. «Барнум эффектісі – адамдардың өз тұлғасын дәл сипаттайды деп есептейтін, жеке өзіне тән деп ойлайтын ерекшеліктерді жоғары бағалауы, бірақ іс жүзінде бұл ерекшеліктер анық емес және жеткілікті дәрежеде жалпыланған, сондықтан бұл сипаттамаларды көптеген басқа адамдарға да бірдей дәрежеде қолдануға болады». Мұндай анық емес әрі тым жалпыланған сипаттамаларды біз тривиалды деп атаймыз. Бұл эффект алғаш рет 1949 жылы Бертрам Форер тарапынан келесі эксперименттік жағдайларда сипатталған. Сол кезеңде америкалық психологтар арасында клиникалық психологияда қолданылып жүрген бір әдістемелік тәсілдің ғылыми негізділігі жөнінде пікірталас жүріп жатқан еді. Аталған тәсіл Б.Форер енгізген жеке растау (personal validation) қағидасына сүйенді. Бұл тәсіл бойынша клиентке оның психологиялық тестілеу нәтижелері ұсынылып, осы нәтижелердің дәлдігін субъективті түрде бағалау сұралады. Бұл әдісті қолданған мамандар психодиагностикалық құралдардың сенімділігін осылайша арттыруға үміттенді.

Б. Форер мұндай тәсілдің тиімділігіне күмәнданып, эксперимент ұйымдастырды. Ол өзінің студенттеріне шағын тест жүргізді, біраз уақыттан кейін тест нәтижелерін тұлғалық сипаттама түрінде жеке-жеке ұсынатынын хабарлады. Қатысушылар ұсынылған психологиялық портреттердің дәлдігін бағалауы тиіс болды және олардың басым бөлігі сипаттамаларды өте жоғары дәлдікке ие деп көрсетті. Ең қызықтысы, барлық студенттер мазмұны бірдей, жалпыланған және кез келген адамға тең дәрежеде сәйкес келетін сипаттамаларды алған еді. Осы зерттеу «жеке растау» тәсілінің психодиагностикалық әдістемелердің сенімділігін анықтау құралы ретінде жарамсыз екенін көрсетті. Зерттеуден кейін «Барнум эффекті» деп аталған феномен алғаш рет сипатталып, оның жүйелі зерттелуінің бастауы қаланды. Кейін жүргізілген зерттеулер нәтижесінде тривиалды, жалпыланған сипаттамалар сыналушылар тарапынан кәсіби клиникалық психологтар дайындаған нақты психодиагностикалық мінездемелерге қарағанда анағұрлым дәл деп қабылданатыны анықталды. Сонымен қатар, психодиагностикалық құралдар да нәтижелерді шамадан тыс жалпы көрсететіні үшін, яғни тұлғаның бірегей психологиялық ерекшеліктерін көрсетуге қабілетсіздігі үшін сынға ұшырады.

Барнум эффектісін зерттеу соңғы алпыс жылдан астам уақыт бойы жалғасып келеді. Бұл зерттеулердің негізгі бағыттарының бірі – феноменнің пайда болуына ықпал ететін себептік факторларды анықтау. Релеванттылық факторы бойынша, егер зерттеу қатысушыларына ұсынылған сипаттамалар бойынша өздерін емес, басқа адамдарды сипаттау керектігі хабарланса, онда біз Барнум эффектінің өзіне тән феноменологиялық табиғатынан ауытқимыз. Өйткені эффекттің мәні – адамның өзіне арналған деп қабылданған сипаттамаларды бағалауында. Сонымен қатар, эксперимент жағдайында біз сыналушыдан оның психологиялық портретін бағалауын сұраймыз. Мұндай жағдайда зерттелуші өз психологиялық ерекшеліктерін білетін сарапшы ролінде әрекет етеді деп болжамданады, яғни сыналушы өз бойындағы қасиеттерін жақсы біледі және не дұрыс, не қате екенін білікті түрде көрсете алады. Ал егер оған үшінші тұлғаға немесе «жалпы адамға» арналған сипаттамалардың дәлдігін бағалау тапсырылса, бұл оның бағалау мүмкіндігін төмендетіп, субъективті болжам деңгейіне түсіреді. Сондықтан релевантты емес тривиалды сипаттамалардың бейтарап бағалануы таңғаларлық құбылыс емес. Осы себепті эффекттің табиғаты толық ашылмаған күйінде қалып отыр.

Қалған факторлар эффектін көрінуіне аз немесе мүлде ықпал етпеді. Алайда ғылыми ізденістер барысында Барнум эффектінің нақты әрі айқын себебі назардан тыс қалған болуы ықтимал. Бұл себеп – тривиалды тұлғалық сипаттамалардың объективті сипаты. Шынында да, тривиалды сипаттамалардың дәл деп қабылдануы олардың көпшілік сыналушыларға, сондай-ақ, жалпы адамдарға тән әмбебап психологиялық ерекшеліктерді бейнелеуінен болуы мүмкін. Кейбір зерттеулерде сыналушылардың мұндай сипаттамаларды өте дәл деп бағалауы ерекше феномен ретінде сипатталғанымен, тривиалды тұжырымдардың табиғаты бойынша кең шеңбердегі адамдарға тең дәрежеде сай келетінін ескеру қажет. Осы тұрғыдан қарағанда, Барнум эффектісі сыналушылар үшін өте дәл сипаттама ретінде көрінеді, оны дәлсіз деп айту мүмкін емес. Мұны логикалық тұрғыдан жалғастыра отырып, Барнум эффектісі мүлде жоқ, тек зерттелушілердің тривиалды тұлғалық сипаттамаларды объективті бағалауы ғана бар деген қорытындыға келуге болады.

Алайда көптеген зерттеушілер тривиалды сипаттамаларды «шамалап» құрастырып немесе бұрыннан бар сипаттамаларды қолданумен шектелді. Мұндай сипаттамалардағы тұжырымдардың жалпылану деңгейі тек болжам ретінде қабылданғандықтан, тривиалды сипаттамалардың объективті сипаты мәселесі арнайы эмпирикалық тексеруді талап етеді. Осыған байланысты зерттеу жүргізілді [8]. Психологиялық әл-ауқат адамның өзін-өзі жүзеге асыруымен, өмірге қанағаттануымен және ішкі үйлесімділікке қол жеткізуімен сипатталады. Бұл құбылыс тұлғаның өзін-өзі реттеу қабілетімен, өзіндік санасының дамуымен және позитивті «Мен-тұжырымдамасының» қалыптасуымен тығыз байланысты.

Отандық психологтар Адильжанова К., Кадирсизова Ш., Карипжанова Н., Шеститко И. зерттеулерінде тұлғаның өзін-өзі реттеуі психологиялық әл-ауқатты арттырудың маңызды тетіктерінің бірі ретінде қарастырылып, оның тұлғалық даму мен өмір сапасына оң әсер ететіні көрсетілген [9].

Сонымен қатар, тұлғаның өзіндік санасы мен «Мен-тұжырымдамасының» қалыптасуы психологиялық әл-ауқаттың маңызды алғышарты ретінде бағаланады. Зайцева Л.А пікірінше, адамның өзін қабылдауы, өз мүмкіндіктерін шынайы бағалауы және өзіндік бірегейлігін сезінуі оның психологиялық тұрақтылығы мен өмірге қанағаттануына ықпал етеді [10].

Р. Бернстің пікірінше, тұлғаның өзін-өзі қабылдауы, өз мүмкіндіктері мен қасиеттерін бағалауы оның психологиялық әл-ауқатының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Адамның өзіне деген жағымды қатынасы мен позитивті «Мен-тұжырымдамасы» оның тұлғалық дамуы мен өмірге қанағаттануына ықпал етеді [11].

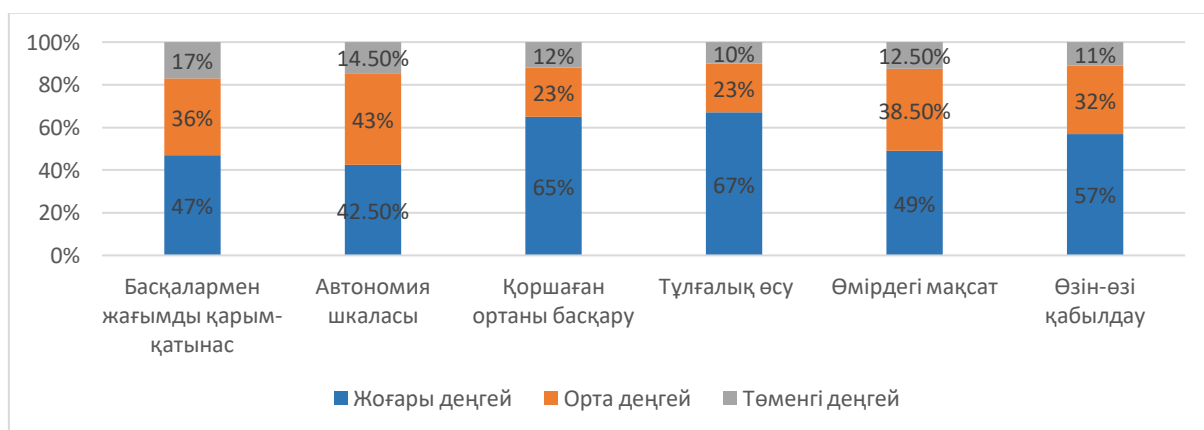
Зерттеу материалдары мен әдістері. Зерттеуге Қазақстанның жоғары оқу орындарының 20-22 жас аралығындағы 70 студент қатысты. К. Риффтің «Психологиялық әл-ауқат шкаласы» әдістемесі тұлғаның психологиялық жағынан өмір сүру жағдайларына қанағаттану дәрежесін сипаттайды. Тест 84 сұрақтан тұрады, тұлғаның дамуы, өзін іске асыруы, өмір мағынасы

арқылы қарастырады. «Психологиялық әл-ауқат шкаласы» алты негізгі компоненттен тұрады. Біріншіден, өзін-өзі қабылдау, өзіне көзқарасы, күшті және әлсіз жақтарын қабылдау. Екіншіден, басқалармен позитивті қатынастар, сенімді жылы, эмпатиялық қарым-қатынас құра алу. Үшіншіден, автономия, тәуелсіздік, өз шешіміне жауап беру, сыртқы қысымға қарсы тұра алу. Төртіншіден, қоршаған ортаны басқару. Бесіншіден, жеке өсу, мұнда өзін дамытуға ұмтылу, жаңа тәжірибеге ашықтық. Алтыншы, өмірдегі мақсат, өмірдің мәнін сезіну, болашаққа бағытталған мақсаттардың болуы. Лайкерт шкаласы бойынша, 1-6 балл психологиялық салауаттылық көрсеткіші есептеледі. Жоғары балл психологиялық салауаттылық көрсеткішінің жоғары деңгейін білдіреді.

Зерттеу нәтижелері. Зерттеуде тұлғаның психологиялық әл-ауқатын бағалау мақсатында К. Риффтің «Психологиялық әл-ауқат шкаласы» әдістемесі қолданылды (Carol Ryff, 1989; Т.Д. Шевеленкова, Т.П. Фесенко адаптациясы, 2005). Эксперименттік және бақылау топтарының көрсеткіштерін салыстырмалы талдау нәтижесінде психологиялық әл-ауқаттың құрылымдық компоненттері бойынша белгілі бір айырмашылықтар анықталды. Зерттеу нәтижелері қатысушылардың көпшілігінде басқалармен позитивті қарым-қатынас, автономия, қоршаған ортаны басқару, тұлғалық өсу, өмірлік мақсаттар және өзін-өзі қабылдау көрсеткіштерінің орташа және жоғары деңгейде екенін көрсетті. Бұл көрсеткіштер студенттердің өзіндік даму үрдісінің белсенділігін, болашаққа бағдарланған мақсаттарының бар екенін және әлеуметтік ортаға бейімделу деңгейінің жеткілікті екенін білдіреді.

Барнум эффектісін зерттеу барысында эксперименттік топтағы қатысушыларға тұлғалық ерекшеліктеріне қатысты жалпылама сипаттамалар ұсынылды. Нәтижелер көрсеткендей, психологиялық әл-ауқат деңгейі жоғары зерттелушілер ұсынылған сипаттамаларды өзіндік ерекшеліктерімен көбірек сәйкестендіруге бейім болды. Әсіресе өзін-өзі қабылдау, тұлғалық өсу және өмірлік мақсаттар көрсеткіштері жоғары студенттер Барнум сипаттамаларының дәлдігіне жоғары баға берген. Сонымен қатар, психологиялық әл-ауқаттың жоғары деңгейі тұлғаның өзін позитивті қабылдауымен, өз мүмкіндіктеріне сенімділігімен және өмірлік тәжірибесін оң бағалауымен байланысты болды. Осыған орай, Барнум эффектісі тұлғаның өзін қабылдау ерекшеліктерімен және психологиялық әл-ауқат деңгейімен өзара байланыста көрініс беретіні анықталды.

Алынған нәтижелер тұлғаның психологиялық әл-ауқаты оның ақпаратты субъективті қабылдауына және жалпылама сипаттамаларды жеке өзіне тән қасиет ретінде қабылдау ықтималдығына әсер етуі мүмкін екенін көрсетеді.

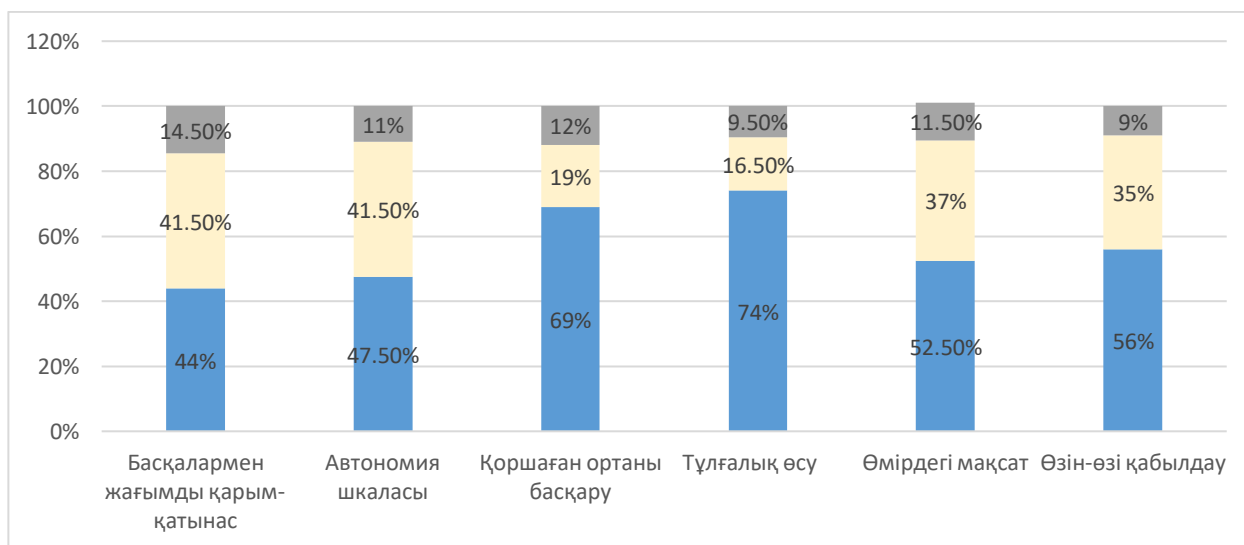

Сурет 1 – Психологиялық әл-ауқат шкаласының БТ құрылымдық компоненттерінің нәтижелері

«Басқалармен жағымды қарым-қатынас» шкаласы, төмен балл жинаған респонденттің айналасындағылармен сенімді қарым-қатынастары шектеулі болады, тұлғааралық қарым-қатынастарда көбіне оқшауланған. Жоғары балл жинаған респондент 44% айналасындағы-

лармен қанағаттанарлық, сенімді қарым-қатынас орната алады, басқалардың әл-ауқатына қамқорлық жасайды. Әлеуметтік ортада жағымды, сенімді жылы, эмпатиялық қарым-қатынас құра алу. «Автономия шкаласы», бұл шкала бойынша, жоғары балл 47,5 % жинаған респондент дербес және тәуелсіз тұлға ретінде сипатталады, өз мінез-құлқын реттейді, өзін жеке өлшемдері мен критерийлеріне сәйкес бағалайды. Төмен балл жинаған 11% респондент айнасындағылардың пікірі мен бағалауына тәуелді, маңызды шешімдер қабылдауда басқалардың пікіріне сүйенеді. «Қоршаған ортаны басқару» шкаласында, жоғары 69% респондент қоршаған ортаны басқаруда сыртқы іс-әрекеттерін бақылауда ұстайды, ұсынылатын мүмкіндіктерді тиімді пайдаланады, мақсаттарына жету үшін қолайлы жағдайларды байқай алады. Төмен балл жинаған 12% респондент күнделікті іс-әрекетін ұйымдастыруда, қалыптасқан жағдайларды өзгертуге өзін қабілетсіз сезінеді. «Тұлғалық өсу» шкаласы бойынша, жоғарғы балл 74% жинаған респондент үздіксіз дамиды. Жаңа тәжірибеге ашық. Өзінің мүмкіндіктерін жүзеге асыру негізінде, білімдері мен жетістіктеріне сәйкес өзгеріп отырады. Төмен балл жинаған 9,5% респондент, өзін-өзі жүзеге асыруда белсенділігі төмен, жаңа әлеуметтік байланыстар орнатуы мен мінез-құлық стратегияларды өзгертуге психологиялық дайындығы шамалы деңгейін көрсетеді.

«Өмірдегі мақсат» шкаласында, жоғары балл 52,5% жинаған субъектінің болашаққа бағытталған мақсаттардың болуы. Өмірдің мәнін сезіну ұстанымы мен сенімділігі жоғары. Төмен балл 37%, өз мақсатын нақты бағдарлай алмауы тұлғаның дамуына әсер етеді. «Өзін-өзі қабылдау» шкаласында жоғары балл 56% тұлғаның өзіне сенімділігін, белсенділігін көрсетсе, төмен балл өзін-өзі қабылдамауды білдіреді.

Сурет 2 – Психологиялық әл-ауқат шкаласының ЭТ құрылымдық компоненттерінің нәтижелері

Психологиялық әл-ауқат шкаласының құрылымдық компоненттеріндегі эксперименттік тобында басқалармен жағымды қарым-қатынас жоғары 47% және орта деңгейде 36%, бұл тұлғалардың эмпатия, сенім, өзара түсіністік және әлеуметтік қолдау қабілеттерінің жеткілікті дамығанын көрсетеді. Төменгі көрсеткіштер 17% әлеуметтік оқшаулану, қарым қатынаста сенімсіздік немесе коммуникативтік қиындықтардың бар екенін аңғартады. Автономия бойынша, жоғары және орта деңгейдегі тұлғалардың дербес шешім қабылдауға, әлеуметтік қысымға қарсы тұруға, ішкі құндылықтарға сүйенуге қабілетті екенін білдіреді. Төмен деңгейдегі көрсеткіштер сыртқы бағалауға тәуелділік пен конформдылық тенденциясының бар екенін көрсетуі мүмкін. Қоршаған ортаны басқаруда жоғары 42,5% және орта көрсеткіштердің 43% басымдығы зерттелушілердің өмірлік жағдайларды тиімді ұйымдастыру, ресурстарды басқару және мақсаттарға жету стратегияларын қолдану қабілеті жақсы дамығанын айқындай-

ды. Бұл психологиялық салауаттылық жоғары екенін білдіреді. Тұлғалық өсу тұлғалардың өзін-өзі дамытуға жаңа тәжірибеге ашықтық, ішкі әлеуетін жүзеге асыру ұмтылысын сипаттайды. Бұл өзіндік рефлексия мен кәсіби даму мотивациясының жоғары деңгейін 65% көрсетеді.

Өмірдегі мақсат зерттелушілердің жоғары 49% өмірлік бағдарлары мен мағыналық құрылымын айқындаған, төменгі көрсеткіш болашаққа қатысты жоспардың жеткіліксіздігі болуы мүмкін. Өзін-өзі қабылдау тұлғалардың өзін позитивті қабылдай алу, 57% жеке ерекшеліктерін қалыптастыра алу, тұрақтылық пен ішкі үйлесімділіктің көрсеткіші болып табылады. Екі топтың психологиялық әл-ауқат құрылымдары арасында күшті оң рангілік байланыс анықталды ($\rho \approx 0,94$), бұл көрсеткіштер иерархиясының тұрақтылығын және компоненттердің салыстырмалы біркелкілігін дәлелдейді. Спирмен рангілік корреляциясы $\rho \approx 0,005$ ($\rho < 0,01$) статистикалық тұрғыдан жоғары мәнді. Екі топтың психологиялық әл-ауқаты оң статистикалық байланыс анықталды ($\rho = 0,94$; $\rho < 0,01$). Бұл екі топтада иерархиялық құрылымы екі топта да тұрақты екенін көрсетеді.

Қорытынды. Зерттеу барысында К. Риффтің «Психологиялық әл-ауқат шкаласы» әдістемесі негізінде бақылау және эксперименттік топтардың психологиялық әл-ауқат құрылымдары талданды. Нәтижелер екі топтағы зерттелушілердің де психологиялық әл-ауқат көрсеткіштері бойынша салыстырмалы түрде жоғары деңгейге ие екенін көрсетті. Өсіресе тұлғалық өсу, қоршаған ортаны басқару, өзін-өзі қабылдау және өмірдегі мақсат компоненттері бойынша жоғары нәтижелер анықталды. Бұл студенттердің өзін-өзі дамытуға ұмтылысын, өмірлік мақсаттарының айқындылығын және әлеуметтік ортаға тиімді бейімделу қабілетін сипаттайды. Эксперименттік топта басқалармен жағымды қарым-қатынас, автономия және тұлғалық өсу көрсеткіштерінің жоғары болуы тұлғалардың эмпатиялық қабілеттерінің, дербестігі мен өзіндік дамуға бағыттылығының жеткілікті деңгейде қалыптасқанын көрсетті. Сонымен қатар, зерттеу нәтижелері қатысушылардың көпшілігінде өзін-өзі қабылдау мен өмірдің мәнділігін сезіну деңгейінің жоғары екенін анықтады. Бақылау және эксперименттік топтардың психологиялық әл-ауқат құрылымдарын салыстыру нәтижесінде олардың арасында күшті оң рангілік байланыс анықталды ($\rho = 0,94$; $\rho < 0,01$). Бұл психологиялық әл-ауқат компоненттерінің иерархиялық құрылымы екі топта да тұрақты және өзара ұқсас екенін көрсетеді. Зерттеу нәтижелері Барнум эффектісінің тұлғаның өзін қабылдау ерекшеліктерімен және психологиялық әл-ауқат деңгейімен байланысты болуы мүмкін екенін көрсетті. Психологиялық әл-ауқаты жоғары тұлғалар жалпылама сипаттамаларды өздерінің жеке ерекшеліктерімен сәйкестендіруге көбірек бейім келеді. Осыған байланысты тұлғаның өзіндік қабылдауы, өмірлік мақсаттарының айқындығы және өзін-өзі бағалау ерекшеліктері Барнум эффектісінің көріну деңгейіне ықпал ететін маңызды психологиялық факторлар ретінде қарастырылуы мүмкін. Осылайша, зерттеу нәтижелері тұлғаның психологиялық әл-ауқаты мен ақпаратты субъективті қабылдауы арасында өзара байланыс бар екенін растап, Барнум эффектісін түсіндіруде психологиялық әл-ауқат көрсеткіштерін ескерудің маңыздылығын айқындады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Rogers C.R. *On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy*. – Boston: Houghton Mifflin Company, 1961. – 420 p.
2. Ryff C.D. *Happiness Is Everything, or Is It? Explorations on the Meaning of Psychological Well-Being* // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 1989. – Vol. 57(6). – P. 1069–1081.
3. Maslow A.H. *Motivation and Personality*. – 3rd ed. – New York: Harper & Row, 1987. – 293 p.
4. Столин В.В. *Самосознание личности*. – Москва: Издательство Московского университета, 1983. – 286 с.
5. Meehl P.E. *Wanted – A Good Cookbook* // *American Psychologist*. – 1956. – Vol. 11(6). – P. 263–272.
6. Forer B.R. *The Fallacy of Personal Validation: A Classroom Demonstration of Gullibility* // *Journal of Abnormal and Social Psychology*. – 1949. – Vol. 44(1). – P. 118–123.

7. Шамионов Р.М. Субъективное благополучие личности как субъекта социального бытия // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: Философия. Психология. Педагогика. – 2014. – Т. 14, № 1. – С. 80–85.
8. Калита В. В., Гайдай А. С. Релевантность психологического портрета как детерминанта эффекта Барнума // Вестник Кемеровского государственного университета. – 2018. – №1. – С. 133–138
9. Адильжанова К., Кадирсизова Ш., Карипжанова Н., Шеститко И. Тұлғаның өзін-өзі реттеуі психологиялық әл-ауқатты арттырудың құралы ретінде// ҚазҰУ Хабаршысы. – 2025. – № 4 (95). Б. 4–15
10. Зайцева Л.А. Основные аспекты теоретико-психологического исследования Я в контексте изучения развития Я-концепции личности // Мир науки. Педагогика и психология. – 2020. – №3. – С.1–11
11. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1986. – 422 с.

References

1. Rogers, C. R. (1961). *On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy*. Boston: Houghton Mifflin Company.
2. Ryff, C. D. (1989). Happiness Is Everything, or Is It? Explorations on the Meaning of Psychological Well-Being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069–1081.
3. Maslow, A. H. (1987). *Motivation and Personality* (3rd ed.). New York: Harper & Row.
4. Stolin, V. V. (1983). *Samosoznanie lichnosti [Self-Consciousness of Personality]*. Moscow: Moscow University Press.
5. Meehl, P. E. (1956). Wanted – A Good Cookbook. *American Psychologist*, 11(6), 263–272.
6. Forer, B. R. (1949). The Fallacy of Personal Validation: A Classroom Demonstration of Gullibility. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 44(1), 118–123.
7. Shamionov, R.M. (2014). Sub"ektivnoe blagopoluchie lichnosti kak sub"ekta sotsial'nogo bytiya [Subjective well-being of personality as a subject of social existence]. *Izvestiya Saratovskogo Universiteta. Novaya Seriya. Seriya: Filosofiya. Psikhologiya. Pedagogika*, 14(1), 80–85.
8. Kalita, V. V., & Gaidai, A. S. (2018). Relevantnost psikhologicheskogo portreta kak determinanta effekta Barnuma [The relevance of a psychological portrait as a determinant of the Barnum effect]. *Vestnik Kemerovskogo gosudarstvennogo universiteta*, 1, 133–138.
9. Adilzhanova, K., Kadirsizova, Sh., Karipzhanova, N., & Shestitko, I. (2025). Tulgany ozin-ozii retteui psikhologiyalyk al-aukatty arttyrudyn kuraly retinde [Self-regulation of personality as a means of enhancing psychological well-being]. *KazNU Bulletin*, 4(95), 4–15.
10. Zaitseva, L. A. (2020). Osnovnye aspekty teoretiko-psikhologicheskogo issledovaniya Ya v kontekste izucheniya razvitiya Ya-kontseptsii lichnosti [Main aspects of the theoretical and psychological study of the Self in the context of self-concept development]. *Mir nauki. Pedagogika i psikhologiya*, 3, 1–11.
11. Burns, R. B. (1986). *Razvitie Ya-kontseptsii i vospitanie [Self-Concept Development and Education]* (Trans. from English). Moscow: Progress.

Авторлар туралы мәлімет:

Омашева Т.М. - «8D03103-Психология» білім беру бағдарламасының докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан, E-mail: tolganai-tom@mail.ru

Мандыкаева А.Р. – психол. ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор., Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан, E-mail: mandykayeva_ar@enu.kz

Информация об авторах:

Омашева Т.М. - докторант образовательной программы «8D03103-Психология», Евразийский университет имени Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан, E-mail: tolganai-tom@mail.ru

Мандыкаева А.Р. - кандидат психологических наук, ассоциированный профессор, Евразийский университет имени Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан, E-mail: mandykayeva_ar@enu.kz

Information about the authors:

Omasheva Tolganay - Doctoral student of the educational program «8D03103-Psychology», L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, tolganai-tom@mail.ru

Mandykayeva Almagul - Ph.D in psychology, Associate Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, E-mail: mandykayeva_ar@enu.kz